

اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال بیست و ششم، شماره ۱۰۲، تابستان ۱۳۹۷

بررسی آثار و تبعات اجرای قانون هدفمندی یارانه ها در حوزه های آرد و نان و گندم

لیلی ابوالحسنی^۱، ناصر شاهنوشی^۲، آرش دوراندیش^۳، حمیدرضا طاهرپور^۴، هومن منصور^۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۵/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۲/۳

چکیده

از سال ۱۳۸۹ دولت با هدف تخصیص بهینه منابع و اختصاص اعتبارات به اقشار نیازمند و مستحق برخورداری از امکانات یارانه‌ای، اقدام به اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها کرده است. با توجه به سهم بالای یارانه گندم، آرد و نان (حدوداً ۵۰ درصد) از کل یارانه کالاهای اساسی، این مطالعه آثار اجرای این قانون را بر متغیرهای مهم بخش‌های نامبرده بررسی کرد. در این راستا، نمونه‌گیری با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای دو مرحله‌ای در دو استان

۱. استادیار گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول) l.abolhasani@um.ac.ir

۲. استاد گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد

۳. دانشیار گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد

۴. کارشناس ارشد اقتصاد کشاورزی

۵. دانشجوی دوره دکتری اقتصاد کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد

خراسان رضوی و تهران، به عنوان قطب‌های مهم تولید و مصرف نان، آرد و گندم، از بین ناوایان (۵۷۶ مشاهده)، مصرف کنندگان (۱۶۲۲ مشاهده) و کارخانه‌های آرد (۲۱ کارخانه) این بخش‌ها صورت گرفت. همچنین این مطالعه حوزه های مصرف نان، ضایعات، کیفیت آرد و نان، تولید آرد و نان را بررسی کرد. برای مطالعه میزان تغییرات هر یک از متغیرها از آزمون‌های مقایسه میانگین استفاده شد. نتایج تحقیق نشان داد که در حوزه‌های مربوط به مصرف کننده قانون هدفمندی یارانه‌ها دارای موفقیت بیشتری نسبت به حوزه‌های مربوط به تولید آرد و نان بوده است که دلیل آن مربوط به عدم ایفای کامل الزامات منبعث از قانون هدفمندی یارانه‌ها در حوزه های تولیدی است. بر همین مبنای پیشنهاد شد دولت برای تعدیل قیمت آرد و نان اقدامات لازم را انجام دهد.

طبقه‌بندی JEL: D12, D18, D22, E64

کلیدواژه‌ها: گندم، آرد، نان، قانون هدفمندی یارانه‌ها

مقدمه

با توجه به نقش و میزان مصرف نان در تأمین کالری مورد نیاز افراد جامعه به خصوص طبقات پایین جامعه، تأمین نان با قیمت مناسب همواره یکی از دغدغه‌های دولت بوده است. حجم و میزان یارانه پرداختی در این بخش نیز تأییدکننده اهمیت آن برای دولت طی سال‌های گذشته می‌باشد. بررسی تغییرات خالص هزینه‌های دولت بابت تأمین گندم، آرد و نان کشور نشان می‌دهد در سال ۱۳۸۸ (سال قبل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها)، بیش از ۳۷۸۵۰ میلیارد ریال توسط دولت هزینه شده است که این رقم مابه‌التفاوت هزینه‌هایی همچون خرید تضمینی، واردات گندم و هزینه‌های تبعی و درآمدهای جانبی همچون ارزش فروش آرد و سبوس و صادرات گندم می‌باشد (۱۰). با این وجود، روند پیشین پرداخت یارانه‌ها، مشکلات عدیده‌ای به وجود آورده بود که اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها را اجتناب ناپذیر می‌نمود.

بررسی آثار و تبعات

در واقع نظام پرداخت یارانه‌ها هرچند توانسته بود کالری موردنیاز کلیه اقشار جامعه را تأمین کند ولی معایب زیادی نیز به همراه داشت. تمام اندیشمندان عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی براین موضوع اتفاق نظر دارند که این شیوه پرداخت نه تنها عقلایی و منطقی نبوده بلکه با عنایت به محدودیت منابع و امکانات دولت تداوم آن در دراز مدت امکان‌پذیر نبود. ازاین رو، با هدف تخصیص بهینه منابع و اختصاص اعتبارات به اقشار نیازمند و مستحق برخورداری از امکانات یارانه‌ای، دولت اقدام به اجرای قانون هدفمندکردن یارانه‌ها نمود. در واقع دولت با اجرای قانون هدفمندکردن به دنبال حذف یا حداقل‌سازی مشکلات مذکور برآمد. این قانون که دارای شانزده ماده و شانزده تبصره است، پس از هفته‌ها بحث و بررسی در کمیسیون‌های مختلف و نشست‌های مشترک مجلس با دولت، در پانزدهم دیماه ۱۳۸۸ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و در اواخر سال ۱۳۸۹ اجرایی شد (۱۲).

با توجه به گذشت چند سال از اجرای این قانون، سوالی که پیش روی سیاست‌گذاران قرار دارد این است که اثربخشی اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها در حوزه‌های مختلف چگونه بوده است. طبیعتاً با توجه به سهم بالای یارانه گندم، آرد و نان (حدوداً ۵۰ درصد) از کل یارانه کالاهای اساسی، بررسی و مطالعه آثار آن در این حوزه از اهمیت زیادی برخوردار است (۱۰). بررسی مطالعات انجام شده در این زمینه اما نشان می‌دهد که تاکنون مطالعه‌ای با موضوع اثرات هدفمندی یارانه‌ها در حوزه‌های مورد نظر این مطالعه انجام نشده است. در زمینه اثرات اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها در سایر حوزه‌ها مطالعات انجام پذیرفته است که از آن میان می‌توان به مطالعات زیر اشاره کرد: فرج زاده و بخشوده (۴) در مورد تحلیل اقتصادی و زیست محیطی اصلاح یارانه‌های انرژی، قریب‌نواز و واجیک (۵) در زمینه اصلاحات یارانه‌های غذا و انرژی، مشیری (۷) در مورد آثار اصلاح یارانه‌ها بر مصرف خانوارها، رنجبر و همکاران (۹) در ارتباط با تأثیر هدفمندی یارانه‌ها بر تغییرات رفاه مصرف‌کننده در ایران، شهنازی و همکاران (۱۱) در زمینه توزیع درآمد و وضعیت رفاه خانوارها قبل و بعد از هدفمندی یارانه‌ها در استان فارس، بریمانی و امانی (۲) در زمینه اثرات

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال بیست و ششم، شماره ۱۰۲

هدفمندی یارانه‌ها بر افزایش هزینه‌های تولید اعضای تعاونی‌های کشاورزی شهرستان لنجان و در نهایت کریمی نژاد و همکاران (۶) در مورد تأثیر طرح هدفمندی یارانه‌ها بر هزینه‌های لجستیک شرکت‌های کوچک و متوسط.

علاوه بر این، مطالعاتی نیز به بررسی تجارب سایر کشور در ارتباط با حذف یارانه‌ها پرداخته‌اند. دنیس (۳) به بررسی آثار حذف یارانه‌های سوخت‌های فسیلی بر سطح رفاه خانوار در کشورهای در حال توسعه پرداخت. علی و آدامز (۱) و رمضان و توماس (۸) تجربه مصر در ارتباط با اصلاح یارانه‌های مواد غذایی را بررسی نمودند و همچنین بانک جهانی (۱۳) برنامه تونس برای اصلاح یارانه مواد غذایی را مورد بررسی قرار داد.

بررسی این مطالعات نشان می‌دهد که بخش عمده آنها به بررسی آثار اصلاح یارانه‌ها بر متغیرهای کلان اقتصادی پرداخته‌اند. از میان آن دسته از مطالعات (به ویژه مطالعات داخلی) نیز که به بررسی اصلاحات یارانه‌ها بر بخش‌های مختلف اقتصادی پرداخته‌اند کمتر مطالعه‌ای با دقت به آثار آن در حوزه آرد، نان و گندم اهتمام ورزیده است حال آنکه بخش مهمی از منابع مالی دولت صرف پرداخت یارانه در این حوزه‌ها گردیده است. در نتیجه فضای مناسبی جهت انجام مطالعات پژوهشی در این بخش‌ها وجود داشته و در همین راستا، هدف اصلی مطالعه حاضر، بررسی آثار و تبعات اجرای قانون هدفمندی یارانه‌های گندم و آرد و نان بر متغیرهای مهم مرتبط با این بخش‌ها می‌باشد. بدین منظور این مطالعه حوزه‌های مصرف نان، ضایعات، کیفیت آرد و نان، تولید آرد و نان را مد نظر قرار داده و متناسب با متغیرها و اهداف مورد بررسی در هر حوزه از روش مناسب استفاده نموده است.

روش تحقیق

با توجه به مباحث و سئوالات پیش روی این تحقیق آزمون‌های آماری مقایسه میانگین ساده و جفت شده جهت بررسی معنی‌داری آماری میزان تغییر در متغیرهای مورد بررسی پیش و پس از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها مورد استفاده قرار گرفت.

بررسی آثار و تبعات

جهت جمع آوری داده‌های مورد نیاز، از پرسش‌نامه و مطالعات اسنادی استفاده شد. از آنجا که تحلیل متغیرهای مهم مطالعه در دو سطح مصرف‌کننده و تولیدکننده انجام شد، دو جامعه آماری متفاوت در این مطالعه وجود داشت که در هر مورد می‌بایست به صورت جداگانه نمونه‌گیری انجام می‌شد. این دو جامعه آماری شامل مصرف‌کنندگان نان و نانویان در دو استان خراسان رضوی و تهران به عنوان مهم‌ترین مراکز مصرف کشور بودند. حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای دو مرحله‌ای با احتمالات متناسب محاسبه شد. فرایند محاسبه جهت تعیین حجم نمونه برای جامعه مصرف‌کنندگان و نانویان به صورت مجزا انجام گرفت. نتایج پس از گرد کردن نمونه‌ها به سمت بالا در جدول‌های ۱ و ۲ نشان داده شده است.

جدول ۱. حجم نمونه در جامعه نانویان

لواشی	تافتونی	بربری	سنگکی	
حجم نمونه به تفکیک نانویان در استان خراسان رضوی				
۲۲	۹۹	۱۹	۱۲	مشهد
۴	۱۴	۳	۲	نیشابور
۳	۱۱	۲	۲	سبزوار
۲	۹	۲	۲	تربت جام
۲	۷	۲	۱	تربت حیدریه
۳۳	۱۴۰	۲۸	۱۹	جمع
حجم نمونه به تفکیک نانویان در استان تهران				
۱۰۲	۴۷	۱۱۶	۴۵	تهران
۸	۴	۹	۴	شهریار
۷	۳	۸	۳	ورامین
۱۱۷	۵۴	۱۳۳	۵۲	جمع

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۲. حجم نمونه در جامعه مصرف کنندگان

شهرستان	تعداد
خراسان رضوی	
مشهد	۳۶۳
نیشابور	۵۲
سبزوار	۳۸
تربت جام	۳۱
تربت حیدریه	۲۵
جمع	۵۰۷
تهران	
تهران	۹۷۹
شهریار	۷۴
ورامین	۶۳
جمع	۱۱۱۵

ماخذ: یافته‌های تحقیق

پس از تعیین حجم نمونه، پرسش‌نامه‌های طراحی شده برای نانوایان و مصرف‌کنندگان در هر شهرستان مطابق تعداد مشخص شده در جداول فوق تکمیل شد. علاوه بر این، پرسش‌نامه مربوط به کارخانه‌های آرد نیز تهیه و تکمیل گردید. در ارتباط با تعیین تعداد کارخانه‌های آرد، از آنجا که چارچوب مشخصی برای تعداد آنها و همچنین صفت مورد مطالعه برای تعیین حجم نمونه در مورد پرسش‌نامه کارخانه‌های آرد وجود نداشت، استفاده از روش‌های متداول نمونه‌گیری امکان‌پذیر نبود و سعی شد حداکثر مدیران خبره در این حوزه مطابق با امکانات مطالعه (به لحاظ دستیابی به مدیران کارخانه‌ها از یک سو و تمایل به همکاری آنها از سوی دیگر) مورد پرسش قرار گیرد. بدین ترتیب، تعداد مدیران ۲۱ کارخانه که حاضر به همکاری بودند مورد بررسی قرار گرفتند. در نهایت، پس از جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز در هر حوزه، این اطلاعات مورد تجزیه تحلیل قرار گرفت.

نتایج و بحث

در این مبحث نتایج مطالعه در حوزه‌های مصرف، ضایعات، کیفیت آرد و نان و تولید بررسی شده است.

مصرف

در حوزه مصرف دو متغیر میزان مصرف و تغییر در الگوی مصرف انواع نان بررسی شد. با توجه به تنوع نان مصرفی و امکان مقایسه میزان مصرف سرانه هر خانوار، با استفاده از اطلاعات به دست آمده از پرسش‌نامه‌های مصرف‌کنندگان، وزن نان‌های مصرفی هر فرد بر اساس ضرایب تبدیل موجود و تعداد اعضای خانوار بر حسب کیلوگرم گندم محاسبه شدند. جدول ۳ میزان مصرف انواع مختلف نان را بر حسب وزن گندم نشان می‌دهد. مطابق این جدول، متوسط مصرف مجموع دو استان قبل از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها معادل ۱۱۷/۸ کیلوگرم گندم برای هر خانوار بوده که با اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها به ۱۰۷/۲ کاهش یافته است. بر اساس نتایج آزمون t این اختلاف در سطح معنی داری ۹۹/۹۹ درصد معنی دار بوده است.

جدول ۳. مصرف سرانه نان قبل و بعد از اجرای هدفمندی یارانه‌ها بر حسب وزن گندم

استان/شهرستان	قبل از اجرای طرح	بعد از اجرای طرح	درصد تغییر	معنی داری
تهران	۱۱۷/۳۰	۱۱۰/۴۴	-۵/۸۵	بلی
تهران	۱۱۷/۸۴	۱۱۰/۳۲	-۶/۳۸	بلی
شهریار	۱۲۳/۴۵	۱۱۸/۶۳	-۳/۹۱	خیر
ورامین	۱۰۲/۴۶	۱۰۲/۲۱	-۰/۲۵	خیر
خراسان	۱۱۸/۴۰	۱۰۴/۳۷	-۱۱/۸۵	بلی
تربت جام	۹۶/۰۵	۹۳/۵۸	-۲/۵۷	خیر
تربت حیدریه	۸۶/۷۴	۸۴/۷۶	-۲/۲۸	خیر

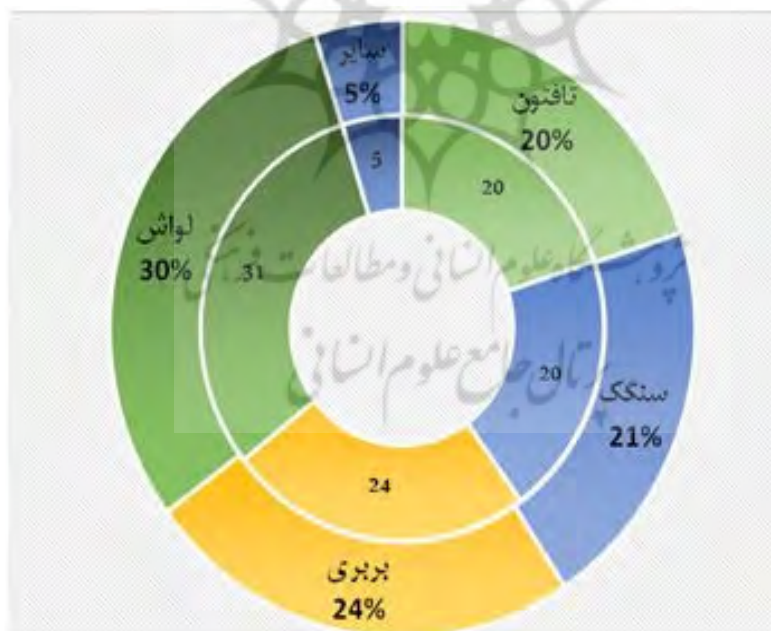
۶. محاسبه میزان مصرف سرانه در شهرستان‌های مختلف با استفاده از اطلاعات پرسش‌نامه و بر اساس متوسط ریع نان (ضریب تبدیل آرد به نان) برای انواع نان و ضریب تبدیل ۰/۸۵ برای تبدیل گندم به آرد محاسبه شده است.

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال بیست و ششم، شماره ۱۰۲

استان/ شهرستان	قبل از اجرای طرح	بعد از اجرای طرح	درصد تغییر	معنی داری
سبزوار	۱۲۴/۹۱	۱۱۵/۴۴	-۷/۵۸	خیر
مشهد	۱۱۸/۸۵	۱۰۲/۶۵	-۱۳/۶۳	بلی
نیشابور	۱۳۵/۰۰	۱۲۰/۳۵	-۱۰/۸۵	بلی
کل	۱۱۷/۸۷	۱۰۷/۲۸	-۸/۹۸	بلی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

برای تحلیل میزان تغییر در الگوی مصرف نان خانوار بررسی سهم انواع مختلف نان از سبد نان خانوار قبل و بعد از اجرای قانون هدفمندی یارانه بررسی و در نمودار ۱ گزارش شده است. در این نمودار حلقه بیرونی سهم انواع نان را قبل از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها نشان می‌دهد، در حالی که حلقه درونی سهم انواع نان را پس از هدفمندی یارانه‌ها نشان می‌دهد. این نمودار به صورت کاملاً واضح نشان می‌دهد که سهم مصرف انواع نان با اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها تغییرات بسیار اندکی داشته است.

نمودار ۱. تغییرات سهم انواع نان پس از هدفمندی یارانه‌ها

ضایعات

در این بخش مباحث مربوط به ضایعات نان در سه سطح مصرف کننده، نانوايي و کارخانه‌های آرد بررسی شد.

ضایعات در سطح خانوار با استفاده از شاخص درصد ضایعات (WPI) (که نشان دهنده درصدی از نان است که مصرف نمی‌شود) محاسبه گردید. جدول ۴ شاخص درصد ضایعات نان را قبل و بعد از اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها نشان می‌دهد. مطابق جدول متوسط درصد ضایعات قبل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها در سطح کشور معادل ۱۲/۲ درصد بوده که با اجرای آن به ۸/۱۵ درصد کاهش یافته است. درصد ضایعات در استان تهران از ۹/۵۸ درصد قبل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها به ۸/۰۸ درصد بعد از اجرای آن کاهش یافته است. در استان خراسان رضوی نیز درصد ضایعات سرانه با اجرای هدفمندی یارانه‌ها از ۱۴/۶۲ به ۸/۲۱ درصد کاهش یافته است. برای بررسی معنی داری آماری میزان کاهش در درصد ضایعات از آزمون مقایسه میانگین و آماره t استفاده شد. مطابق جدول، میزان کاهش در ضایعات در چهار شهرستان تهران، شهریار، مشهد و نیشابور در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی دار بوده اما در چهار شهرستان ورامین، تربت حیدریه، تربت جام و سبزوار کاهش در درصد ضایعات در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی دار نمی‌باشد. نتایج کلی برای دو استان خراسان رضوی و تهران نیز در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنی دار است.

جدول ۴. تغییرات ضایعات نان بر حسب شاخص درصد ضایعات (WPI)

استان/شهرستان	قبل از اجرای طرح	بعد از اجرای طرح	معنی داری
تهران	۹/۵۸	۸/۰۸	بلی
تهران	۹/۷۱	۸/۱۳	بلی
شهریار	۹/۸۱	۸/۹۲	بلی
ورامین	۷/۴۶	۶/۳۱	خیر
خراسان	۱۴/۶۲	۸/۲۱	بلی
تربت جام	۱۵/۴۲	۷/۸۷	خیر
تربت حیدریه	۱۲/۰۴	۸/۶۴	خیر

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال بیست و ششم، شماره ۱۰۲

استان/شهرستان	قبل از اجرای طرح	بعد از اجرای طرح	معنی داری
سبزوار	۱۹/۵۶	۱۸/۰۵	خیر
مشهد	۱۵/۰۹	۷/۱۳	بلی
نیشابور	۷/۵۸	۶/۵۶	بلی
کل	۱۲/۲۰	۸/۱۵	بلی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

ضایعات در سطح ناوایی از دیدگاه ناویان

در این بخش از مطالعه میزان ضایعات نان در سطح ناوایی‌ها و عوامل مؤثر بر آن با توجه به اطلاعات به دست آمده از پرسش‌نامه‌های ناویان بررسی شد. از آنجا که بررسی میزان ضایعات نان بر حسب کیلوگرم گندم در سطح ناوایی‌ها نتایج ملموسی در بر نخواهد داشت و از طرفی بسته به میزان تولید هر ناوایی می‌تواند بسیار متغیر باشد، در این بخش، میزان ضایعات تنها بر حسب درصد آن از کل تولید یک ناوایی محاسبه شد. محاسبات این بخش بر اساس اظهارات ناویان در زمینه میزان ضایعات روزانه آنها انجام گرفت. جدول ۵ میزان ضایعات نان را بر حسب درصد نشان می‌دهد. درصد ضایعات در سطح ناوایی‌ها در مجموع دو استان قبل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها تنها ۱/۳ درصد بوده که پس از اجرای هدفمندی یارانه‌ها به ۱/۱۰ درصد رسیده است. متوسط ضایعات در سطح استان تهران ۱/۶۶ درصد بوده که پس از اجرای هدفمندی یارانه‌ها به ۱/۲۰ درصد رسیده است. در استان خراسان رضوی درصد ضایعات قبل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها ۱/۰۱ درصد بوده که با اجرای هدفمندی یارانه‌ها به ۰/۹۹ درصد رسیده است.

بررسی آثار و تبعات

جدول ۵. متوسط درصد ضایعات در سطح نانوائی‌ها قبل و بعد از اجرای قانون هدفمندی

یارانه‌ها

استان/شهرستان	قبل از اجرای طرح	بعد از اجرای طرح	معنی داری
خراسان رضوی	۱/۰۱	۰/۹۹	
مشهد	۰/۷۵	۰/۷۳	خیر
نیشابور	۱/۲۰	۱/۰۰	خیر
سبزوار	۱/۲۳	۱/۲۷	خیر
تربت حیدریه	۱/۲۰	۱/۵۸	خیر
تربت جام	۰/۷۵	۰/۵۵	خیر
تهران	۱/۶۶	۱/۲۰	خیر
شهریار	۱/۷۷	۱/۲۳	خیر
تهران	۱/۶۸	۱/۲۲	بلی
ورامین	۱/۴۴	۱/۲۴	خیر
کل	۱/۳۰	۰/۱۰	خیر

مأخذ: یافته‌های تحقیق

برای اندازه‌گیری تغییر در ضایعات آرد کارخانه‌های آرد از مدیران آنها خواسته شده که نظر خود را در مورد میزان تغییر در ضایعات آرد تولیدی خود در قالب طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (شامل گزینه‌های عدم تغییر، تغییر کم، متوسط، زیاد و بسیار زیاد) پس از اجرای هدفمندی یارانه‌ها بیان کنند. جدول ۶ متوسط امتیاز کسب شده برای میزان تغییر در ضایعات آرد پس از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها را نشان می‌دهد. مطابق جدول، امتیاز کسب شده برای تغییر در ضایعات نان ۰/۳۳ می‌باشد که به معنی افزایش بسیار کم در ضایعات است اما مطابق جدول این افزایش ناچیز هم در سطح اطمینان درصد ۹۵ معنی‌دار نبوده است. بنابراین می‌توان گفت با توجه به نظر تولیدکنندگان، اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بر ضایعات آرد در سطح کارخانه‌های آرد تأثیری نداشته است.

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال بیست و ششم، شماره ۱۰۲

جدول ۶. آزمون مقایسه ضایعات آرد قبل و بعد از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها

مقایسه	میزان تغییر	آماره t	سطح معنی‌داری
بعد از اجرا-قبل از اجرا	۰/۳۳	۰/۹۲	۰/۳۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

کیفیت آرد و نان

تغییر در کیفیت نان از دیدگاه مصرف‌کننده

برای سنجش میزان کیفیت نان مؤلفه‌های مهم (شامل فرم و شکل، ویژگی و خصوصیات سطح زیرین، ویژگی و خصوصیات پوسته و سطح رویی نان، پوکی و تخلخل، قابلیت جویدن، سختی و نرمی بافت و ساختار نان، بو، مزه و طعم نان) انتخاب شدند و از مصرف‌کنندگان خواسته شد امتیاز هر یک از این مؤلفه‌ها را قبل و بعد از اجرای هدفمندی یارانه‌ها برای نان مصرفی خود مشخص کنند. مجموع امتیاز این مؤلفه‌ها نشان دهنده کیفیت نان از دیدگاه مصرف‌کنندگان خواهد بود. مقایسه امتیاز کسب شده قبل و بعد از اجرای هدفمندی یارانه‌ها نشان‌دهنده اثر اجرای قانون بر کیفیت نان می‌باشد. جدول ۷ مجموع امتیاز کسب شده از مؤلفه‌های کیفیت نان را قبل و بعد از اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها به تفکیک استان و شهرستان‌های نمونه نشان می‌دهد. مطابق جدول، در مجموع این دو استان، شاخص کیفیت نان از دیدگاه مصرف‌کنندگان از ۱۸/۹۱ به ۲۰/۲۲ افزایش یافته است که این افزایش از لحاظ آماری با اطمینان ۹۵ درصد معنی‌دار است.

بررسی آثار و تبعات

جدول ۷. مجموع امتیاز مؤلفه‌های کیفیت نان قبل و بعد از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها

استان/شهرستان	قبل از اجرای طرح	بعد از اجرای طرح	معنی داری
تهران	۱۷/۳۶	۱۷/۰۰	بلی
تهران	۱۷/۵۶	۱۷/۱۴	بلی
شهریار	۱۵/۳۱	۱۵/۳۳	خیر
ورامین	۱۶/۹۶	۱۶/۹۰	خیر
خراسان	۲۰/۳۵	۲۳/۲۰	بلی
تربت جام	۲۴/۸۵	۲۶/۳۳	خیر
تربت حیدریه	۲۰/۸۸	۲۳/۰۴	بلی
سبزوار	۲۱/۲۱	۱۷/۷۶	بلی
مشهد	۱۹/۴۱	۲۳/۳۳	بلی
نیشابور	۲۳/۵۵	۲۵/۸۵	بلی
کل	۱۸/۹۱	۲۰/۲۲	بلی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تغییر در کیفیت آرد از دیدگاه نانوائی‌ها

برای اندازه‌گیری تغییر در کیفیت آرد از نانوائی‌ها خواسته شد که نظر خود را در مورد کیفیت آرد در قالب طیف پنج گزینه‌ای لیکرت (شامل گزینه‌های کیفیت بسیار کم، کم، متوسط، زیاد و بسیار زیاد) قبل و بعد از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بیان کنند. جدول ۸ میانگین امتیاز داده شده توسط نانوائی‌ها به کیفیت آرد را قبل و بعد از اجرای هدفمندی نشان می‌دهد. مطابق جدول، امتیاز داده شده به کیفیت آرد در تمامی شهرستان‌ها پس از اجرای هدفمندی در مقایسه با قبل از اجرای آن کاهش داشته هر چند این اختلاف از نظر آماری در هیچ یک از شهرستان‌ها معنی‌دار نبوده است. این مطلب در ستون آخر جدول ۸ مشخص شده است. بنابراین می‌توان گفت که با اجرای هدفمندی کیفیت آرد از دیدگاه نانوائیان تغییر معنی‌داری در سطح اطمینان ۹۵٪ نداشته است.

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال بیست و ششم، شماره ۱۰۲

جدول ۸. متوسط امتیاز کیفیت آرد قبل و بعد از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها از دیدگاه

نانوایان

استان/شهرستان	قبل از اجرای طرح	بعد از اجرای طرح	معنی داری
خراسان	۳/۱۱	۲/۸۹	خیر
مشهد	۳/۲۷	۳/۱۵	خیر
نیشابور	۳/۰۵	۲/۸۴	خیر
سبزوار	۳/۱۰	۲/۶۷	خیر
تربت حیدریه	۲/۷۷	۲/۴۲	خیر
تربت جام	۳/۲۶	۳/۱۳	خیر
تهران	۲/۹۹	۲/۹۲	خیر
شهریار	۲/۶۸	۲/۶۰	خیر
تهران	۳/۰۲	۲/۹۴	خیر
ورامین	۲/۸۹	۳/۰۰	خیر
کل	۳/۰۳	۲/۹۱	خیر

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تولید

در این بخش از مطالعه به بررسی اثر اجرای هدفمندی یارانه‌ها بر حوزه تولید در دو سطح نانوایی‌ها و کارخانه‌ها پرداخته شده است. جدول ۹ میزان تولید نانوائی‌ها به تفکیک استان و شهرستان را نشان می‌دهد. مطابق جدول، متوسط تولید نانوائی در مجموع دو استان از ۲۷۰۰ نان در هر روز به ۲۴۷۸ نان کاهش یافته که معادل با ۸/۲۱ درصد کاهش تولید می‌باشد.

بررسی آثار و تبعات

جدول ۹. تغییرات تولید نان قبل و بعد از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها

استان/شهرستان	قبل از اجرا	بعد از اجرا	درصد تغییر	معنی داری
خراسان رضوی	۲۳۹۱/۸۱	۲۰۷۴/۶۶	-۱۳/۲۶	بلی
مشهد	۲۳۸۰/۷۸	۱۷۷۳/۴۴	-۲۵/۵۱	بلی
نیشابور	۲۵۴۴/۰۰	۲۴۲۱/۶۳	-۴/۸۱	بلی
سبزوار	۱۸۳۱/۶۷	۱۴۸۴/۹۳	-۱۸/۹۳	بلی
تربت حیدریه	۲۹۵۰/۳۶	۲۵۳۹/۶۷	-۱۳/۹۲	خیر
تربت جام	۱۹۷۸/۱۸	۲۰۱۱/۴۱	۱/۶۸	خیر
تهران	۲۹۲۳/۴۶	۲۷۶۷/۳۴	-۵/۳۴	بلی
شهریار	۲۶۰۵	۲۲۲۴/۴۱	-۱۴/۶۱	بلی
تهران	۲۸۹۰/۱۸	۲۷۴۰/۱۸	-۵/۱۹	بلی
ورامین	۳۷۸۷/۵۰	۳۲۸۸/۸۶	-۱۳/۱۷	بلی
کل	۲۷۰۰/۳۷	۲۴۷۸/۳۸	-۸/۲۱	بلی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

اثر اجرای هدفمندی یارانه‌ها بر فعالیت کارخانه‌های آرد

در این بخش از مطالعه سعی شده است اثر اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بر ابعاد مختلف فعالیت کارخانه‌های آرد شامل تولید، هزینه، درآمد و سود کارخانه مورد بررسی قرار گیرد. لازم به ذکر است از آنجا که دستیابی به اطلاعات حسابداری کارخانه‌های آرد به دلیل حساسیت کارخانه به ارائه اطلاعات سود و زیان و عدم ارائه ارقام دقیق میسر نبوده است، برای بررسی تأثیر اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بر ابعاد مختلف فعالیت کارخانه‌ها به نظر مدیران کارخانه‌ها، که به صورت درصد تغییر در هر یک از کمیت‌ها ارائه گردیده، استناد شده است. جدول ۱۰ متوسط تولید ماهانه آرد هر کارخانه آرد در استان خراسان رضوی را بر حسب تن قبل و بعد از اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها نشان می‌دهد. مطابق جدول، تولید آرد در

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال بیست و ششم، شماره ۱۰۲

نمونه مورد مطالعه، قبل از اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها ۲۰۸۳ تن در ماه بوده که پس از اجرای آن با ۱۸ درصد کاهش به ۱۷۰۳ تن در ماه رسیده است. آزمون مقایسه میانگین تولید ماهانه قبل و بعد از اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها نیز حاکی از معنی داری اختلاف موجود در سطح اطمینان ۹۵٪ می باشد.

جدول ۱۰. متوسط تولید آرد قبل و بعد از اجرای قانون هدفمندی یارانه ها (واحد: تن/ماه)

قبل از اجرا	بعد از اجرا	اختلاف	درصد تغییر	سطح معنی داری
۲۰۸۳/۷۹	۱۷۰۳/۵۷	۳۸۰/۲۱	-۱۸/۲۵	۰/۰۱

مأخذ: یافته های تحقیق

برای بررسی اثر اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها بر هزینه های کارخانه های آرد از نظر مدیران کارخانه ها در مورد درصد تغییر در هزینه های آنها سؤال شده است. بنابر نظر مدیران، هزینه های سالانه کارخانه های آرد به طور متوسط ۶۵ درصد افزایش یافته است. برای بررسی معنی داری میزان افزایش از آزمون t استفاده شده است. جدول ۱۱ نتیجه آزمون معنی داری را نشان می دهد. مطابق جدول، رقم محاسبه شده برای متوسط درصد افزایش هزینه های کارخانه های آرد در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی دار می باشد.

جدول ۱۱. آزمون مقایسه هزینه تولید آرد قبل و بعد از اجرای قانون هدفمندی یارانه ها

مقایسه	درصد تغییر	آماره t	سطح معنی داری
بعد از اجرا-قبل از اجرا	۶۵/۰۰	۳/۶۱	۰/۰۰

مأخذ: یافته های تحقیق

درآمد کارخانه های آرد

برای بررسی اثر اجرای قانون هدفمند کردن یارانه ها بر درآمدهای کارخانه های آرد از نظر مدیران در مورد درصد تغییر در درآمدهای آنها سؤال و نتیجه گرفته شد درآمدهای سالانه به طور متوسط ۳۷ درصد افزایش یافته است. برای بررسی معنی داری میزان افزایش از

بررسی آثار و تبعات

آزمون t استفاده گردید. جدول ۱۲ رقم محاسبه شده برای متوسط درصد افزایش درآمدهای کارخانه‌های آرد را در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی‌دار نشان می‌دهد.

جدول ۱۲. آزمون مقایسه درآمد تولید آرد قبل و بعد از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها

مقایسه	درصد تغییر	آماره t	سطح معنی‌داری
بعد از اجرا-قبل از اجرا	۳۶/۶۷	۴/۰۱	۰/۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بنابر نظر مدیران کارخانه‌های آرد، سود سالانه کارخانه به طور متوسط ۲۸ درصد کاهش یافته است. برای بررسی معنی‌داری میزان افزایش از آزمون t استفاده شد. جدول ۱۳ رقم محاسبه شده برای متوسط درصد کاهش سود کارخانه‌های آرد را در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی‌دار نشان می‌دهد.

جدول ۱۳. آزمون مقایسه سود کارخانه‌های آرد قبل و بعد از اجرای قانون هدفمندی یارانه

مقایسه	درصد تغییر	آماره t	سطح معنی‌داری
بعد از اجرا-قبل از اجرا	-۲۸/۳۳	-۵/۶۵	۰/۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این مطالعه میزان تأثیر اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بر برخی از مؤلفه‌های مهم حوزه گندم، آرد و نان با روش‌های مختلف آماری بررسی شد و نتایج نشان داد که در حوزه‌های مربوط به مصرف‌کننده، قانون هدفمندی یارانه‌ها دارای موفقیت بیشتری نسبت به حوزه‌های مربوط به تولید آرد و نان بوده است. به طور خاص، اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها باعث شده میزان مصرف نان و ضایعات نان کاهش یابد هر چند الگوی مصرف خانوارها بدون تغییر باقی مانده است.

در حوزه‌های مربوط به تولید می‌توان گفت اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها با عدم موفقیت نسبی همراه بوده است. اجرای این قانون سبب کاهش تولید آرد و نان (که همسو با

اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال بیست و ششم، شماره ۱۰۲

کاهش مصرف نان نیز می‌باشد) شده است. همچنین پس از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها اگرچه درآمد کارخانه‌ها افزایش یافته اما افزایش بیشتر هزینه‌ها در نهایت سبب شده است میزان سود آنها کاهش یابد. همچنین اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها تأثیر چندانی بر کیفیت آرد و نان نداشته است.

نتایج همچنین نشان داد که دلایل موفقیت نسبی طرح در حوزه‌های مربوط به مصرف و عدم موفقیت طرح در حوزه‌های مربوط به تولید عمدتاً ناشی از نحوه اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بوده است. به عبارت دیگر اقدام دولت در تعدیل قیمت نان در مراحل اولیه اجرای قانون به همراه یارانه نقدی مربوط به خانوارها مطابق قانون، باعث شده میزان مصرف و ضایعات نان کاهش یابد اما در ادامه با پیگیری سیاست تثبیت قیمت نان کاهش مصرف و ضایعات ناچیز بوده است. از سوی دیگر کاهش و حذف یارانه حامل‌های انرژی سبب افزایش چشمگیر هزینه‌های تولید آرد و نان شده اما سیاست تثبیت قیمت آرد و نان باعث رشد محدود درآمد ناوایان و کاهش سودشان گردیده است. این در حالی است که دولت در زمینه پرداخت ۳۰ درصد خالص وجوه مربوط به کاهش و حذف یارانه‌ها به صنایع آرد و نان اقدام چندانی انجام نداده است. نتیجه این اقدامات نیز کاهش تولید و عدم تغییر کیفیت آرد و نان بوده است. علاوه بر این، پیگیری سیاست تثبیت قیمت آرد و نان باعث شده است فشار بر منابع دولتی مطابق با اهداف قانون هدفمندی یارانه‌ها کاهش نیابد؛ زیرا دولت می‌باید گندم را با قیمت‌های تضمینی از کشاورز خریداری نموده و با قیمت بسیار پایین‌تر به کارخانه‌های آرد بفروشد. این تفاوت قیمت خود نوعی پرداخت یارانه می‌باشد که در کنار یارانه‌های پرداختی مستقیم به خانوارها باعث فشار بر منابع مالی دولت می‌گردد. راه حل‌هایی از چالش‌های فوق تعدیل قیمت‌های آرد و نان و آزاد سازی کامل قیمت‌ها می‌باشد. بر همین مبنا پیشنهاد می‌گردد دولت جهت تعدیل مجدد قیمت آرد و نان اقدام لازم را انجام دهد.

بررسی آثار و تبعات

همچنین عدم تغییر در کیفیت آرد و نان علی رغم افزایش قیمت چشمگیر آنها نشان داد که بهبود کیفیت آرد و نان تنها با مداخلات قیمتی امکان پذیر نمی باشد و لازم است مطالعات بیشتری به صورت خاص در این زمینه صورت پذیرد.

منابع

1. Sonia, A. and Adams, R. (1996). The Egyptian food subsidy system: operation and effects on incomedistribution. *World Development*, 24 (11):1777-1791.
2. Barimani, F. and Amani, M. (2013). Investigating the targeted effects of subsidies on increasing the costs of producing members of agricultural cooperatives case: Lenjan county. *Space Economics and Rural Development*, 2(6): 59-73. (Persian)
3. Dennis, A. (2016). Household welfare implications of fossil fuel subsidy reforms in developing countries. *Energy Policy*, 96: 597-606.
4. Farajzadeh, Z. and Bakhshoodeh, M. (2015). Economic and environmental analyses of Iranian energy subsidy reform using Computable General Equilibrium (CGE) model. *Energy for Sustainable Development*, 27: 147-154.
5. Gharibnavaz, M.R. and Waschik, R. (2015). Food and energy subsidy reforms in Iran: A general equilibrium analysis. *Journal of Policy Modeling*, 37(5): 726-741.
6. Kariminezhad, F., Haghghirad, F. and Raeesi, S. (2012). Analysis of logistics costs of small and medium enterprises using a conceptual model and investigating the effect of subsidian purpose design on it. Third National

Conference on Industrial Engineering and Systems. Islamic Azad University of Tehran South Branch. (Persian)

7. Moshiri, S. (2015). The effects of the energy price reform on households' consumption in Iran. *Energy Policy*, 79: 177-188.

8. Ramadan, R. & Thomas, A. (2011). Evaluating the impact of reforming the food subsidy program in Egypt: A Mixed Demand approach. *Food Policy*, 36(5): 638-646.

9. Ranjbar, H., Fetrous, M. and Kabirian, M. (2014). Effect of targeted subsidies on changes equivalent to consumer welfare in Iran. *Quarterly Journal of Applied Economic Studies of Iran*, 9 (3): 133-149. (Persian)

10. Report of the Company's Parent Company. (2014). Iranian business corporation. Planning Deputy. Schedule Office. (Persian)

11. Shahnazi, R., Shahsavar, M. and Mobasheri, M. (2014). Income distribution and welfare status of households before and after target subsidies in Fars province. *Social benefits*, 14 (54): 167-199. (Persian)

12. Shahnoushi, N. (2014). Investigating the effects of law enforcement on targeted subsidies in the wheat, flour, and bread chains. *Mother International Trading Company of Iran*. (Persian)

13. World Bank. (1996). Republic of Tunisia: from universal food subsidies to a self-targeted program. *World Bank Report* No. 15878-TUN.